

به نام خدا

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده حقوق

رساله برای اخذ درجه دکترا در حقوق کیفری و جرم‌شناسی

حمایت کیفری از حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی
(مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و حقوق فرانسه)

نگارش:

بهنام یوسفیان شوره‌دلی

استاد راهنما:

دکتر محمدعلی اردبیلی

استاد مشاور:

دکتر حسین میرمحمد صادقی

استاد مشاور:

دکتر رضا نوربها

۶ - ۱۳۸۸ / ۱۱ /

خرداد ۱۳۸۸

۱۳۸۸ - ۱۱ - ۶

تاریخ
 شماره
 پیوست

صورتجلسه دفاع از رساله دکتری

تهران ۱۳۸۳/۰۶/۱۱
 تهران ۲۹۹۰۰
 دارای شناسنامه شماره ۸۶۳ صادره از تهران
 متولد ۱۳۵۷
 دانشجوی دوره دکتری رشته جزا و جرم‌شناسی
 گرایش کیفری و جرم‌شناسی
 بهنام یوسفیان شوره‌دلی
 فرزند علی اکبر

با عنوان: حمایت کیفری از حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی (مطالعه تطبیقی در حقوق ایران و حقوق فرانسه)

به راهنمایی آقای دکتر محمد علی اردبیلی و مشاورت آقایان دکتر نوربها و دکتر میرمحمد صادقی طبق دعوت قبلی در تاریخ ۱۳۸۳/۰۵/۰۷ تشکیل گردید و براساس رأی هیأت داوران و با عنایت به ماده ۲۱، ۲۲ و ۲۳ و تبصره‌های مربوطه، مندرج در آیین نامه دوره دکتری مورخ ۱۳۷۲/۱۲/۸، رساله مزبور با نمره نزره ۱۹ و درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

هیأت داوران:

سمت داوری	نام و نام خانوادگی	درجه دانشگاهی	امضاء
۱- استاد راهنما	دکتر محمد علی اردبیلی	استاد	
۲- استاد مشاور	دکتر رضا نوربها	استاد	
۳- استاد مشاور	دکتر حسین میرمحمد صادقی	استاد	
۴- داور از دانشگاه	دکتر گلدوست جویباری	استادیار	
۵- داور از دانشگاه	دکتر نجفی ابرند آبادی	استاد	
۶- داور خارج از دانشگاه	دکتر علی آزمایش	دانشیار	
۷- داور خارج از دانشگاه	دکتر محسن رهایی	دانشیار	
۸- نماینده شورای تحصیلات تکمیلی	دکتر یاقر شاملو	استاد	

ناظر تحصیلات تکمیلی

۱۳۸۳/۱۱/۰۶

تصویب شد
 تاریخ: ۱۳۸۳/۱۱/۰۶

۱۳۰۳۰۸

چکیده مطالب رساله: حاکمیت قانون به عنوان پیش شرط توسعه پایدار در زمینه اقتصادی، مستلزم تحدید مداخلات قدرت عمومی در روابط اقتصادی در چارچوب قواعد حقوقی روشن و منطقی، حفظ بی طرفی مقامات عمومی و برکنار ماندن آنها از منافع و اغراض شخصی یا نظرهای خصوصی در مقام انجام وظایف یا اعمال اختیارات قانونی می باشد. بعلاوه، حفظ ارزش مذکور مستلزم آن است که از هر گونه نفوذ ناروا و اعمال فشار مستقیم یا غیر مستقیم بر قدرت عمومی یا مقامات عمومی که از سوی فعالان اقتصادی صورت می گیرد نیز جلوگیری شود. در همین راستا، انواع رفتارهایی که ناقض حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی محسوب می شوند، بویژه مصادیق فساد مالی-اداری و اعمال مرتبط با آنها، کمابیش از دیرباز موضوع حقوق کیفری بوده اند؛ هنگامی که از «حمایت کیفری» سخن می گوئیم، در حقیقت از نحوه مهار و سرکوب رفتارهای ناقض ارزش اجتماعی معین (در اینجا حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی) از طریق قواعد شکلی و ماهوی حقوق جزا بحث می کنیم.

در رساله حاضر، بطور مفصل نشان داده شده است که در جهان معاصر، بر اثر رشد و گسترش مجرمیت سازمان یافته فراملی، افزایش سطح مبادلات اقتصادی از جمله تسهیل حمل و نقل، تسریع و گسترش ارتباطات و جابجایی سرمایه ها، خطرات مشترکی به وجود آمده که حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی را در تمام سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی به چالش کشیده است. از همین رو، اعضای جامعه بین المللی با تبادل تجربیات موفق و یافته های جرم شناختی، به تدریج درباره اصول یک سیاست کیفری مشترک بر ضد فساد، تطهیر عواید مجرمانه و نقض قانونمندی اقتصادی به اتفاق نظر نسبی رسیده اند و این اتفاق نظر در قالب اسناد حقوقی ارشادی و بویژه الزام آور، توسط مراجع بین المللی و تعداد زیادی از دولت ها بطور مشخص اعلام شده است.

در چنین شرایطی است که رساله حاضر، با مقایسه و مطالعه تطبیقی دو نظام حقوق جزای ملی، ایران و فرانسه، نحوه اجرای اصول سیاست کیفری مشترک مذکور را در هر یک از دو کشور تا سرحد امکان مشخص می سازد. در خصوص حقوق جزای ماهوی، جرم انگاری انواع مصادیق فساد، اخفاء یا تطهیر عواید مجرمانه و نقض قانونمندی اقتصادی و مسائل مربوط به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، ضمانت اجرای جزایی و قواعد مربوط به تخفیف مجازات، معافیت ها و تشویق به همکاری، مورد تأمل قرار می گیرد؛ همین طور در زمینه حقوق جزای شکلی و ساختار نظام عدالت کیفری، شرایط موجود توصیف شده و ظرفیت مقابله با اشکال نوین بزه کاری اقتصادی یا سازمان یافته ارزیابی می گردد. به عنوان یک برداشت کلی از این مطالعه می توان گفت که حقوق جزای ملی ایران، تقریباً در تمامی موارد یاد شده، برای انطباق با معیارهایی که بویژه در کنوانسیون ملل متحد بر ضد فساد مشخص شده، نیازمند اصلاحات مهمی است که تجربیات نظام حقوق جزای فرانسه، می تواند (البته با رعایت مقتضیات خاص اجتماعی و اقتصادی کشور ما) در انجام صحیح این اصلاحات به کار رود. مهم ترین ثمرات این اصلاحات، مواردی چون شناسایی مسئولیت کیفری یا شبه کیفری اشخاص حقوقی، گسترش بهره گیری از مصادره اموال مجرمین بعنوان یک ضمانت اجرای جزایی مؤثر، ساماندهی به مقررات جرم انگاری در حقوق کنونی، تقویت مراجع قضائی و انتظامی تخصصی و افزایش ظرفیت شناسایی و ضبط عواید مجرمانه از یک سو و حمایت از شهود و اعلام کنندگان جرم از سوی دیگر را در بر خواهد گرفت.

کلیدواژه ها: جرم اقتصادی، جرم سازمان یافته، فساد مالی-اداری، پولشویی، حمایت کیفری، حاکمیت قانون، حقوق ایران، حقوق فرانسه.

پیشگفتار.....س

1) انگیزه انجام پژوهش و ضرورت آنس

2) اهداف و کاربردهای پژوهشع

3) سؤالات و فرضیات کلیف

4) سابقه تحقیقات مشابه و نوآوریهای پژوهشص

5) روش تحقیق و منابع مورد استفادهق

مقدمه و طرح مسئله اصلی..... 1

بخش نخست

نظریه حمایت کیفری، مطالعه تطبیقی مبانی و معیارهای آن 37

فصل اول

جایگاه نظری و امکان‌سنجی حمایت کیفری از دیدگاه جرم‌شناختی و سیاست‌گذاری..... 37

گفتار اول: تحلیل داده‌های جرم‌شناسی 38

مبحث اول: جرایم سازمان‌یافته و نسبت آنها با اعمال ناقض حاکمیت قانون..... 38

مبحث دوم: نقض حاکمیت قانون در مقوله اقتصادی از دیدگاه خصایص جرم‌شناختی 41

مبحث سوم: جایگاه نظام کیفری در علت‌شناسی نقض حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی..... 51

مبحث چهارم: رواج نسبی فساد و نقض قانونمندی اقتصادی در ایران و فرانسه..... 60

گفتار دوم: اهمیت و محدودیت‌های راهبرد حمایت کیفری 66

مبحث اول: نظریه بازدارندگی، گزینش منطقی یا کنترل انگیزه‌ها..... 66

مبحث دوم: تعقیب کیفری در تعامل با بسترهای فرهنگی و خصایص سازمانی..... 72

فصل دوم

معیارها و بایسته‌های حمایت کیفری مؤثر 78

گفتار اول: همگرایی سیاستهای کیفری ملی در پرتو توصیه‌ها و اسناد بین‌المللی..... 78

مبحث اول: نقش سازمان ملل متحد..... 79

مبحث دوم: نقش سایر سازمان‌های بین‌المللی و منطقه‌ای..... 89

گفتار دوم: اصول کلی و مشترک جزایی 100

مبحث اول: بایسته‌های جرم‌انگاری و حقوق جزای ماهوی..... 101

111مبحث دوم: تدابیر لازم در سازمان عدالت کیفری و حقوق شکلی

فصل سوم

121راهبرد حمایت کیفری در حقوق ایران و فرانسه

121گفتار نخست: سنت حاکمیت قانون و حقوق کیفری ایران و فرانسه

122مبحث اول: سنت و برداشت رایج از حاکمیت قانون

126مبحث دوم: نقش سنتی حقوق کیفری ملی

135گفتار دوم: اجرای ملی اسناد حقوقی و سازکارهای نظارتی بین‌المللی و منطقه‌ای

135مبحث اول: وضعیت ایران

139مبحث دوم: وضعیت فرانسه

بخش دوم

158ارزیابی تفصیلی نظام‌های حقوق کیفری ایران و فرانسه

فصل اول

159جرایم بر ضد حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی

159گفتار اول: وضعیت فرانسه

159مبحث اول: مصادیق نقض مستقیم حاکمیت قانون

172مبحث دوم: جرایم مرتبط با فساد

175مبحث سوم: جرایم بازدارنده

181گفتار دوم: وضعیت ایران

182مبحث اول: نقض مستقیم حاکمیت قانون و فساد در بخش عمومی

201مبحث دوم: جرایم مرتبط با فساد

204مبحث سوم: جرایم بازدارنده از فساد

208گفتار سوم: نقد، مقایسه و نتیجه‌گیری

209مبحث اول: جرم‌انگاری نقض ماهوی حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی

215مبحث دوم: جرایم مرتبط و جرایم بازدارنده از فساد

فصل دوم

217مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، ضمانت اجراها و سایر مسائل حقوق جزای ماهوی

217گفتار اول: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

219	مبحث اول: تعریف شخص حقوقی و قلمرو مسئولیت جزایی آن
220	مبحث دوم: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در جرایم مورد بحث
224	گفتار دوم: مجازاتهای اصلی
226	مبحث اول: وضعیت فرانسه
232	مبحث دوم: وضعیت ایران
232	گفتار سوم: مجازاتهای تکمیلی و تبعی
241	مبحث اول: وضعیت فرانسه
251	مبحث دوم: وضعیت ایران
251	گفتار چهارم: تخفیف کیفر، معافیتها و تشویق به همکاری
251	مبحث اول: وضعیت فرانسه
253	مبحث دوم: وضعیت ایران
256	گفتار پنجم: نقد، مقایسه و نتیجه‌گیری
257	مبحث اول: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
260	مبحث دوم: سایر مسائل حقوق کیفری ماهوی

فصل سوم

267	نهادهای مسئول عدالت کیفری و حقوق جزای شکلی
267	گفتار اول: نهادهای مسئول تحقیق و تعقیب
268	مبحث اول: نهادهای انتظامی و قضائی فرانسه
279	مبحث دوم: مراجع اداری مرتبط با نظام عدالت کیفری فرانسه
282	مبحث سوم: نهادها و سازمان‌های وابسته یا مرتبط با نظام عدالت کیفری ایران
295	گفتار دوم: آیین دادرسی و ادله
296	مبحث اول: آیین دادرسی و ادله اثبات دعوی کیفری در فرانسه
310	مبحث دوم: بررسی مقررات شکلی در حقوق ایران
317	گفتار سوم: شناسایی و توقیف اموال و مبارزه با پولشویی
317	مبحث اول: تحولات عمیق در حقوق فرانسه
323	مبحث دوم: کشف و مبارزه با پولشویی و توقیف اموال مجرمانه در حقوق ایران
328	گفتار چهارم: نقد، مقایسه و نتیجه‌گیری

329	مبحث اول: ساختار نظام عدالت کیفری و مراجع تخصصی کشف فساد و پولشویی
332	مبحث دوم: آیین دادرسی، بازیابی عواید مجرمانه و شیوه‌های تحقیقاتی مؤثر
335	نتیجه‌گیری‌های نهایی و پیشنهادهای
345	منابع و مآخذ
359	ضمیمه

پیشگفتار.....	س
1) انگیزه انجام پژوهش و ضرورت آن.....	س
2) اهداف و کاربردهای پژوهش.....	ع
3) سؤالات و فرضیات کلی.....	ف
4) سابقه تحقیقات مشابه و نوآوریهای پژوهش.....	ص
5) روش تحقیق و منابع مورد استفاده.....	ص
مقدمه و طرح مسئله اصلی.....	1
1) مفهوم اصطلاحی حاکمیت قانون	1
2) حاکمیت قانون در تاریخ فلسفه	3
3) مفهوم امروزی حاکمیت قانون برداشت‌های شکلی و ماهوی	5
4) اعلامیه 1959 دهلی ، تلاش جهانی حقوقدانان در تعریف حاکمیت قانون	10
5) اعلامیه 1789 حقوق بشر و شهروند فرانسه و حاکمیت قانون	11
6) قواعد فرعی یا منشعبات اصل حاکمیت قانون	11
7) انواع رفتارهای ناقض حاکمیت قانون	12
8) حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی و ارتباط آن با توسعه پایدار	14
9) دسته‌بندی اعمال ناقض حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی	16
10) حاکمیت قانون، پیش‌شرط توسعه اقتصادی	17
11) گونه‌شناسی اعمال ناقض حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی	22
12) سایر مصادیق نقض حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی	33
13) مفهوم و عناصر حمایت کیفری	34

بخش نخست

نظریه حمایت کیفری، مطالعه تطبیقی مبانی و معیارهای آن.....	37
---	----

فصل اول

جایگاه نظری و امکان‌سنجی حمایت کیفری از دیدگاه جرم‌شناختی و سیاست‌گذاری.....	37
--	----

38	گفتار اول: تحلیل داده‌های جرم‌شناسی
38	مبحث اول: جرایم سازمان‌یافته و نسبت آنها با اعمال ناقض حاکمیت قانون
41	مبحث دوم: نقض حاکمیت قانون در مقوله اقتصادی از دیدگاه خصایص جرم‌شناختی
42	الف) فساد متعارف، به عنوان نوعی از جرایم اقتصادی یا یقه‌سفید
46	ب) تسخیر دولت یا اعمال نفوذ در تعیین قواعد بازی
49	ج) فساد کلان: نقض سیاسی - اقتصادی حاکمیت قانون
51	مبحث سوم: جایگاه نظام کیفری در علت‌شناسی نقض حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی
52	الف) عوامل اقتصادی - اجتماعی
53	ب) سلامت و استقلال دستگاه قضایی
54	ج) نظام عدالت کیفری
55	د) فضای سیاسی
57	ه) نحوه اداره بخش خصوصی
57	و) بخش عمومی و دستگاه دیوان سالاری
59	ز) تحلیل نهایی
60	مبحث چهارم: رواج نسبی فساد و نقض قانونمندی اقتصادی در ایران و فرانسه
60	الف) شاخص تصور یا بر آورد شخصی میزان فساد در بخش دولتی و عمومی
61	ب) تحلیل سایر اطلاعات موجود
66	گفتار دوم: اهمیت و محدودیت‌های راهبرد حمایت کیفری
66	مبحث اول: نظریه بازدارندگی، گزینش منطقی یا کنترل انگیزه‌ها
67	الف) رویکرد جدید به نظریه بازدارندگی در جرایم سازمان یافته و یقه سفید
68	ب) شرایط موفقیت و تحقق اهداف نظریه بازدارندگی
72	مبحث دوم: تعقیب کیفری در تعامل با بسترهای فرهنگی و خصایص سازمانی
73	الف) نظریه معاشرت‌های ترجیحی و نقش الگوهای مجرمانه
75	ب) عوامل مربوط به روان‌شناسی درون سازمانی
فصل دوم	
78	معیارها و بایسته‌های حمایت کیفری مؤثر
78	گفتار اول: همگرایی سیاستهای کیفری ملی در پرتو توصیه‌ها و اسناد بین‌المللی

79	مبحث اول: نقش سازمان ملل متحد
79	الف) اسناد ارشادی یا توصیه های تخصصی
84	ب) اسناد حقوقی الزام آور
89	مبحث دوم: نقش سایر سازمان های بین المللی و منطقه ای
90	الف) قاره آفریقا
91	ب) نهادهای اروپایی
97	ج) کشورهای آمریکایی : کنوانسیون آمریکایی بر ضد فساد
98	د) سازمان توسعه و همکاری اقتصادی
100	گفتار دوم: اصول کلی و مشترک جزایی
101	مبحث اول: بایسته های جرم انگاری و حقوق جزای ماهوی
101	الف) جرم انگاری هماهنگ
108	ب) مسئولیت اشخاص حقوقی و مدیران یا نمایندگان اصلی آنها
109	ج) خصایص لازم برای ضمانت اجراهای کیفری
111	مبحث دوم: تدابیر لازم در سازمان عدالت کیفری و حقوق شکلی
112	الف) ضرورت وجود مراجع تخصصی و ویژگی های آنها
114	ب) تدابیر ویژه برای تسهیل کشف و افزایش موارد اعلام جرم
116	ج) مسائل مربوط به شیوه های تحقیق و جمع آوری ادله جرم
118	د) مسائل مربوط به آیین دادرسی
119	ه) همکاری های بین المللی
	فصل سوم
121	راهبرد حمایت کیفری در حقوق ایران و فرانسه
121	گفتار نخست: سنت حاکمیت قانون و حقوق کیفری ایران و فرانسه
122	مبحث اول: سنت و برداشت رایج از حاکمیت قانون
122	الف) دیدگاه فرانسوی
125	ب) حاکمیت قانون در اندیشه اسلامی و سنت حقوق ایران
126	مبحث دوم: نقش سنتی حقوق کیفری ملی
135	گفتار دوم: اجرای ملی اسناد حقوقی و سازکارهای نظارتی بین المللی و منطقه ای

135	مبحث اول: وضعیت ایران.....
136	الف) شرایط اجرای کنوانسیون نسبت به ایران
136	ب) تعهدات ایران پس از عضویت و اجرای کنوانسیون
137	ج) نظارت و پیگیری اجرای کنوانسیون
139	مبحث دوم: وضعیت فرانسه.....
140	الف) نقش جامعه و اتحادیه اروپا در تحول حقوق جزای فرانسه
151	ب) نقش شورای اروپا و گروه دولت ها در مبارزه با فساد در تحول حقوق کیفری فرانسه
155	ج) نقش سایر سازمان های بین المللی در تحول حقوق کیفری فرانسه
	بخش دوم
158	ارزیابی تفصیلی نظام های حقوق کیفری ایران و فرانسه.....
	فصل اول
159	جرایم بر ضد حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی.....
159	گفتار اول: وضعیت فرانسه.....
159	مبحث اول: مصادیق نقض مستقیم حاکمیت قانون.....
160	الف) رشاء و ارتشاء
164	ب) سوداگری نفوذ
166	ج) اختلاس
167	د) کلاهبرداری بر ضد منافع عمومی یا با سوء استفاده از سمت عمومی
168	ه) ارباب مقامات عمومی
170	و) تبعیض در مقام انجام وظیفه یا ماموریت عمومی
171	ز) کار شکنی در اجرای قانون
171	ح) نقض شفافیت و عدالت در معاملات عمومی
172	مبحث دوم: جرایم مرتبط با فساد.....
172	الف) اخفاء و تطهیر عواید مجرمانه بویژه اموال و درآمدهای ناشی از فساد
174	ب) جرایم بر ضد اجرای عدالت قضائی
175	مبحث سوم: جرایم بازدارنده.....
176	الف) ناتوانی از توضیح قانونی منشاء دارایی

177	ب) قبول تعارض منافع
180	ج) قبول هدایا
181	گفتار دوم: وضعیت ایران
181	مبحث اول: نقض مستقیم حاکمیت قانون و فساد در بخش عمومی.....
181	الف) رشاء و ارتشاء
187	ب) اعمال نفوذ و اعمال غرض بر خلاف حق و مقررات قانونی
189	ج) اختلاس و تصرف غیر قانونی در اموال
194	د) تبانی و سوء استفاده در معاملات عمومی و اخذ پورسانت
197	ه) کلاهبرداری و تدلیس در معاملات
199	و) تحصیل مال از طرق نا مشروع
201	مبحث دوم: جرایم مرتبط با فساد.....
201	الف) بزه پولشویی
203	ب) جرایم بر ضد عدالت قضائی
204	مبحث سوم: جرایم بازدارنده از فساد.....
208	گفتار سوم: نقد، مقایسه و نتیجه گیری
209	مبحث اول: جرم انگاری نقض ماهوی حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی.....
209	الف) رشاء و ارتشاء
213	ب) سایر موارد نقض ماهوی
215	مبحث دوم: جرایم مرتبط و جرایم بازدارنده از فساد.....
215	الف) جرم پولشویی یا تطهیر و دریافت عقاید مجرمانه
216	ب) جرایم بر ضد اجرای عدالت
216	ج) سایر موارد
	فصل دوم
217	مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، ضمانت اجراها و سایر مسائل حقوق جزای ماهوی.....
217	گفتار اول: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
219	مبحث اول: تعریف شخص حقوقی و قلمرو مسئولیت جزایی آن.....
220	مبحث دوم: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در جرایم مورد بحث.....

224	گفتار دوم: مجازات‌های اصلی
226	مبحث اول: وضعیت فرانسه
232	مبحث دوم: وضعیت ایران
232	گفتار سوم: مجازات‌های تکمیلی و تبعی
232	مبحث اول: وضعیت فرانسه
233	الف) قواعد حاکم بر مجازات‌های تکمیلی
233	ب) مجازات مصادره اموال و اشیاء
238	ج) ممنوعیت از فعالیت شغل و حرفه بخصوص
240	د) سایر کیفرهای تکمیلی
241	مبحث دوم: وضعیت ایران
241	الف) استرداد و ضبط اموال حاصل از جرم
247	ب) مجازات انفصال موقت و دائم از خدمات عمومی و محرومیت از بعضی مشاغل
250	ج) انتشار حکم محکومیت
251	گفتار چهارم: تخفیف کیفر، معافیتها و تشویق به همکاری
251	مبحث اول: وضعیت فرانسه
253	مبحث دوم: وضعیت ایران
256	گفتار پنجم: نقد، مقایسه و نتیجه‌گیری
257	مبحث اول: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
260	مبحث دوم: سایر مسائل حقوق کیفری ماهوی
فصل سوم	
267	نهادهای مسئول عدالت کیفری و حقوق جزای شکلی
267	گفتار اول: نهادهای مسئول تحقیق و تعقیب
268	مبحث اول: نهادهای انتظامی و قضائی فرانسه
268	الف) ساختار و سطح آمادگی پلیس و ژاندارمری
272	ب) استقلال و کارآمدی نهاد تعقیب یا دادستانی
274	ج) ویژگی‌های مراجع قضایی مسئول تحقیق و رسیدگی
279	مبحث دوم: مراجع اداری مرتبط با نظام عدالت کیفری فرانسه

279	الف) مراجع تخصصی اصلی
281	ب) نقش سایر مراجع اداری
282	مبحث سوم: نهادها و سازمان‌های وابسته یا مرتبط با نظام عدالت کیفری ایران
282	الف) نیروی انتظامی و وزارت اطلاعات
287	ب) خصایص مراجع قضائی
289	ج) دیوان محاسبات
291	د) سازمان بازرسی کل کشور
294	ه) هیئت‌های رسیدگی به تخلفات و سایر مراجع اداری
295	گفتار دوم: آیین دادرسی و ادله
296	مبحث اول: آیین دادرسی و ادله اثبات دعوی کیفری در فرانسه
296	الف) شرایط خاص تعقیب کیفری و احراز صلاحیت برون مرزی
301	ب) شیوه‌های خاص تحقیق و روش‌های فوق‌العاده تحصیل دلیل
309	ج) مرور زمان تعقیب
310	مبحث دوم: بررسی مقررات شکلی در حقوق ایران
310	الف) بازداشت موقت اجباری
312	ب) شیوه‌های تحقیقاتی و تحصیل ادله
314	ج) مرور زمان تعقیب و تسریع رسیدگی
316	د) قواعد صلاحیت برون مرزی
317	گفتار سوم: شناسایی و توقیف اموال و مبارزه با پولشویی
317	مبحث اول: تحولات عمیق در حقوق فرانسه
317	الف) اختیارات مخصوص مقامات قضائی
319	ب) اجرای مقررات متکامل برای پیشگیری و کشف پولشویی
323	مبحث دوم: کشف و مبارزه با پولشویی و توقیف اموال مجرمانه در حقوق ایران
328	گفتار چهارم: نقد، مقایسه و نتیجه‌گیری
329	مبحث اول: ساختار نظام عدالت کیفری و مراجع تخصصی کشف فساد و پولشویی
332	مبحث دوم: آیین دادرسی، بازیابی عواید مجرمانه و شیوه‌های تحقیقاتی مؤثر
335	نتیجه‌گیری‌های نهایی و پیشنهادها

335	الف) نتیجه گیری نهایی
340	ب) پیشنهادهای پژوهش
345	منابع و مأخذ
359	ضمیمه

فهرست علائم اختصاری

آ.د.ک. آیین دادرسی کیفری.

ق.ت.ر.ا.ک. قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشاء و اختلاس و کلاهبرداری.

ق.ج.ن.م. قانون جرایم نیروهای مسلح.

ق.م.ا. قانون مجازات اسلامی.

ق.م.ع. قانون مجازات عمومی.

ق.م.پ. قانون مبارزه با پولشویی.

تقدیر و تشکر

اکنون که به لطف خداوند منان، پس از نزدیک به سه سال فعالیت و کوشش مستمر، موفق به تکمیل این رساله می‌شوم، قدردانی از زحمات و محبت‌های پدر بزرگوار و مادر مهربان و فداکارم را کمترین وظیفه خویش می‌شناسم و رساله خود را به آنها تقدیم می‌کنم.

آنچه مرا در رفع کاستی‌ها و افزایش نقاط قوت این پژوهش بیش از هر چیز یاری رساند، ارشادات محبت‌آمیز استادان ارجمند بویژه استادان فرهیخته و دانشمند دانشگاه شهید بهشتی، آقایان دکتر اردبیلی، دکتر میرمحمدصادقی، دکتر نوربها و دکتر نجفی ابرندآبادی بود که راهنمایی‌ها و مشاوره‌های ارزشمند خویش را هیچ‌گاه از این دانشجوی کم‌تجربه خود دریغ نداشتند. سپاسگزاری از این بزرگواران، نه یک رسم و شیوه متداول، بلکه برای من حاصل یک علاقه و احساس امتنان قلبی است. همچنین لازم است از آقایان و خانم‌ها الهام یوسفیان (خواهرم) محمد اسماعیلی، تقی تقی‌زاده، مریم شورجه و عاطفه مولایی که با نهایت دلسوزی و دقت، در استفاده از بعضی منابع یا ویرایش متن رساله حاضر با اینجانب همکاری داشتند در اینجا تشکر نمایم. مسئولیت هر گونه اشتباه یا اشکالی البته بر عهده اینجانب خواهد بود.

بهنام یوسفیان - خرداد 1388

1) انگیزه انجام پژوهش و ضرورت آن

امروزه معضلات ناشی از گسترش جرایم اقتصادی و بزهکاری سازمان‌یافته بطور اعم و فساد مالی-اداری بطور اخص، نه تنها برای کشور ما بلکه تقریباً برای تمام کشورهای جهان، به صورت سد و مانع بزرگی در مسیر توسعه و عدالت اقتصادی و اجتماعی درآمده‌است. از یک سو جرایم مزبور عموماً دارای خصایص و ویژگی‌هایی هستند که آنها را به چالش‌های عظیمی برای نظام عدالت کیفری مبدل و به وضوح از جرایم متعارف متمایز می‌سازد. از سوی دیگر، اثرات و پیامدهای منفی این انواع عمدتاً نوین بزهکاری، به قدری وسیع و خطرناک است که حتی خسارات مستقیم ناشی از آنها با جرایم عادی، قابل مقایسه نیست.

بزهکاران در جرایم سازمان‌یافته و یا اقتصادی در پی رسیدن به منافع مالی هستند و در مسیر خود، ارزش‌های بنیادین اخلاقی را زیر پا نهاده و به صورت یک الگوی اجتماعی نامطلوب، به دیگران می‌آموزند که برای ثروتمند شدن راه‌های آسان‌تری نسبت به کار و تلاش صادقانه و مشروع وجود دارد. آنها از طرح و برنامه‌ریزی قبلی سود می‌جویند و بدین سان نه فقط از قبل برای عدم کشف جرم و امحاء ادله آن چاره‌اندیشی و کار دستگاه پلیس و مراجع قضائی را دشوارتر می‌کنند، بلکه به دیگران این پیام ضمنی را می‌دهند که تجارت یا فعالیت پول‌ساز ولی مجرمانه آنها خطر و ریسک کمتری نسبت به فعالیت‌های مشروع دارد. آنها از دو حربه تهدید و تطمیع استفاده می‌کنند تا افراد عادی و حتی مقامات دولتی و عمومی را با خود همراه سازند و در همان حال به دیگران با رفتار خویش می‌گویند که دولت قادر به حمایت مؤثر از شهروندان نبوده و حتی عده‌ای از مقامات دولتی حاضر اند منافع خصوصی و شخصی خود را به آسانی بر منافع عمومی ترجیح داده و به افراد یا گروه‌های بزهکار چراغ سبز نشان بدهند. آنها در پیکره دستگاه عدالت کیفری، نظام‌های بانکی و مؤسسات مالی دیگر نفوذ کرده و مشروعیت همه این نهادها را زیر سؤال می‌برند، درآمدهای نامشروع خود را به صورت اموال مشروع جلوه داده و وارد بخش‌های قانونی اقتصاد کرده، از تمامی وسایل ممکن برای پوشاندن و پنهان کردن عملیات مجرمانه خود بهره می‌گیرند. سرانجام اینکه آنها فعالیت خود را به موازات جهانی

شدن اقتصاد و به هم پیوستگی بیشتر کشورهای مختلف، در ابعاد فراملی گسترش بخشیده و از تفاوت‌های حقوقی و اجتماعی و اقتصادی جوامع مختلف برای فرار از عدالت و یافتن جولان‌گاه مناسب‌تر استفاده می‌کنند.

یقیناً پیشگیری و مقابله با معضلات پیچیده و نگران‌کننده مذکور که اقتصاد و سیاست و اجتماع را با هم به مخاطره می‌اندازند و فقر و نابرابری و استبداد به بار می‌آورند، چیزی نیست که فقط از رهگذر حقوق کیفری قابل انجام باشد، بلکه حقوق کیفری فقط در حوزه صلاحیت خود (بازدارندگی و سرکوب) نقش البته مهمی در این زمینه به عهده دارد. ما بخشی از جرایم اقتصادی یا سازمان‌یافته را به عنوان جرایم بر ضد حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی تعریف کرده و در صدد خواهیم بود که با بهره‌گیری از ابزار مطالعه تطبیقی، نقاط ضعف و قوت سیاست کیفری موجود در ایران را برای برخورد با این مشکل مشترک جهانی بررسی کنیم. در همین جهت، به زودی به این حقیقت واقف می‌شویم که مشکل مشترک مزبور راه حل‌های نسبتاً مشترکی را در سطح جهان پیدا کرده و نمایندگان جامعه بین‌الملل توانسته‌اند در قالب اسناد جهانی، بین‌المللی و منطقه‌ای، این راه حل‌های مشترک را به صورت تعهد الزام‌آور یا توصیه‌های جدی به سراسر جهان و اکثریت قاطع کشورها عرضه دارند. بعلاوه، چون سنت حقوق کیفری ما از گذشته با کشور فرانسه ارتباط عمیق داشته و فرانسه راه حل‌های مشترک مذکور را بسیار زودتر و بیشتر از ما به کار بسته، به نظر رسید که مطالعه تطبیقی می‌تواند میان حقوق جزای ایران و فرانسه صورت گیرد تا بیشترین فواید را داشته باشد.

2) اهداف و کاربردهای پژوهش

پس از تعریف مفاهیم پایه‌ای مورد نظر که در مقدمه رساله طرح می‌شود، با توسل به مطالعه تطبیقی و نیز به یاری اصول اقتباس شده از اسناد بین‌المللی، پژوهش حاضر اهداف سه‌گانه ذیل را تعقیب می‌نماید:

نخست- یافتن معیارها و اصول مشترکی که از نظر جرم‌شناختی و سیاست‌گذاری بتواند در سنجش ظرفیت و قابلیت سیاست کیفری کشور در قبال جرایم موضوع پژوهش، مورد استفاده قرار گیرد، این معیارها و اصول مشترک در زمینه‌های حقوق جزای ماهوی، حقوق جزای شکلی و سازمان عدالت کیفری معرفی خواهند شد؛

دوم- مطالعه اجمالی سیاست کیفری سنتی ایران و فرانسه در برابر جرایم بر ضد حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی و مرور کلی چگونگی تأثیرپذیری حقوق هر یک از دو کشور از تحولات اقتصادی، اجتماعی و حقوقی مربوطه در سطح بین‌المللی و منطقه‌ای؛

سوم- مطالعه تفصیلی حقوق جزای کنونی دو کشور ایران و فرانسه و مشخص کردن موارد انطباق یا عدم انطباق حقوق کیفری ما با اصول و معیارهای سنجشی که به استناد منابع جرم‌شناختی و منابع حقوق بین‌الملل، قبلاً معرفی و برای موفقیت حمایت کیفری، ثمربخش دانسته شده‌اند.

برای رعایت نظم منطقی، در بخش نخست رساله، تحقق دو هدف نخست و در بخش دوم، تحقق سومین هدف فوق را پیگیری خواهیم نمود. پژوهش حاضر نه تنها برای کسانی که بخواهند طرح‌هایی برای اصلاح حقوق و نظام عدالت کیفری ایران در راستای اجرای کنوانسیون ملل متحد بر ضد فساد ارائه دهند، حاوی اطلاعات مفید است و می‌تواند موارد عدم انطباق نظام ایران را با تعهدات مندرج در کنوانسیون مشخص و نحوه رفع آنها را روشن سازد، بلکه با ارائه یک نمونه عملی نسبتاً موفق (حقوق و نظام عدالت کیفری فرانسه) تجارب و آموزه‌های کاربردی بسیاری را در اختیار خواننده قرار می‌دهد و پیشنهاد‌های اصلاحی مستقلی را نیز برای نظام حقوقی ایران ارائه می‌دارد. از این گذشته وسعت زمینه مورد مطالعه به نحوی است که برای کسب اطلاع از بعضی نظریات مهم جرم‌شناختی و برخی ویژگی‌های کلی حقوق جزای فرانسه نیز می‌توان از مطالب رساله بهره‌برداری کرد.

3) سوالات و فرضیات کلی

پرسش‌های اصلی که در این رساله سعی داریم پاسخی برای آنها بیابیم، به قرار ذیل هستند:
نخست- نقش حقوق کیفری در مقابله با رفتارهای ناقض حاکمیت قانون در قلمرو اقتصادی، تا چه اندازه اهمیت دارد و تحت چه شرایطی ممکن است نظام عدالت کیفری بتواند با توجه به شرایط ملی و فرا ملی حاکم، بیشترین تأثیر را در مهار و سرکوب این رفتارها در عین رعایت حقوق بشر و اصول بنیادین حقوق داخلی داشته باشد؟

دوم- آیا سیاست کیفری ایران خود را با الزامات مبارزه با جرایم مورد بحث انطباق داده و اگر در مواردی پاسخ منفی است، چه پیشنهاد‌های مشخصی برای اصلاح نظام عدالت کیفری و حقوق جزای ماهوی و شکلی ایران می‌توان ارائه نمود؟

سوم- آموزه‌های مفید ناشی از مطالعه نظام جزایی فرانسه در قلمرو مورد پژوهش، چه مواردی را در بر دارد و آیا تجارب عملی این کشور برای یافتن پاسخ بهتری برای پرسش دوم به کار ما می‌آید؟